

הרב חיים ביברפלד (כרלין)

## הלכות למשה מסיני \*

א. אין צורך מיוחד להוכיח שההלממ"ס מקורו — במעמד הר סיני, כי שמן מוכיח עליהן, וממילא שואבות הן את כחן ותקפן משם — מהר סיני. יתר על כן: השם הלממ"ס, בהיותו בודאי בעל משמעות מיוחדת, בא ללמדנו שהלכות אלו, המוגדרות בתואר זה, תופסות מקום מיוחד בין שאר הלכות שהן בעצם, כפי שהולכ במקום אחר, (1) אף הן ניתנו כולן בסיני; מסתברת ההנחה, שעם הצד המשותף שיש להלממ"ס עם הלכות, "סתם" יש להן עוד תכונות אופייניות המיוחדות רק להן. אשר להצד השווה שבשניהן, אין להאריך בבאורו ותאורו — כי ידוע לכל בר בי רב מה משמעות וכוח תקוף המלים — מסיני ניתנו — החופף הלכות, "סתם" וכן הלממ"ס. אם כן, איפוא, נשאלת השאלה במלוא עיצומה: מה המקום והגדר המיוחד שיש ליחד להלכה למשה מסיני מה שלא נמצא בסתם הלכות?

ב. ראשון הראשוניים שעמד על היקף הבעיה וניגש לכאורה בדרך המיוחדת אליו דרך הבהירות שבקיצור הממצה, וניסה להביא לקראת פתרון — היה רבנו משה בן מימון, הרמב"ם ז"ל, בהקדמתו לפירוש המשניות שלו, לזרעים. הרמב"ם היה הראשון ועד כה אף האחרון, כי כל הגדולים, שהלכו בעקבותיו — ועל כולם ייזכר רבי יאיר חיים בכרך, בעל שו"ת חות יאיר, (1) הסתפקו או הצטמצמו בעיקר בעריכת בקורת נגד פתרון הרמב"ם הנותן מקום

(1) תורגם ועובד על ידי בן המחבר, הרב מנחם ביברפלד — ת"א.

לתמיהות. אבל לא עלה בידם למסור פתרון עצמאי קונסטרוקטיבי לבעיה.

הרי נציג בפנינו קודם כל את לשונו הטהורה של הרמב"ם זצ"ל בהקדמה לסדר זרעים בפירוש המשניות וז"ל: שיוכל האדם לומר אם הם פירושי התורה כפי אשר יסדנו מקובלים מפי משה כמו שאמרנו מדבריהם כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני א"כ מה אלו ההלכות היחידות שנאמר בהן הלכה למשה מסיני. וזה עיקר יש לך לעמוד על סודו והוא שהפירושים המקובלים מפי משה אין מחלוקת בהם בשום פנים שהרי מאז ועד עתה לא מצאנו מחלוקת נפלה בזמן מן הזמנים מימות משה ועד רב אשי בין החכמים כדי שיאמר אחד המוציא עין חברו יוציא את עינו שנאמר עין בעין ויאמר השני אינו אלא כופר בלבד שחייב לתת ולא מצאנו ג"כ מחלוקת במה שאמר הכתוב (ויקרא כ"ג) פרי עץ הדר כדי שיאמר אחד שהוא אתרוג ויאמר אחד שהוא חבושים או רימונים או זולתו וכו' וכו' (הרמב"ם מביא עוד כמה דוגמאות לאותו הענין), ועליהם ועל דומיהם אמרו כל התורה נאמרה כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אבל אעפ"י שהן מקובלין ואין מחלוקת בהם מחמת התורה הנתונה לנו נוכל להוציא ממנו אלו הפירושים בדרך מדרכי הסברות והאסמכתות והראיות והרמזים המצויים במקרא (ועיי"ש באריכות בפירוש הרמב"ם) שכבר נתברר לנו שאלו הפירושים כולם מפי משה וכולם אעפ"י שהם מקובלים מפי משה לא נאמר בהם הלכה למשה מסיני ועל כן כל דבר שאין לו רמז במקרא ואינו נקשר בו ואי אפשר להוציאו בדרך מדרכי הסברא עליו לבדו נאמר הלכה למשה מסיני... ואני אכלול בכאן רוב הדינין שנאמר בהן הלכה למשה מסיני. ואפשר שיהיה הכל ויתבאר לך אמיתת מה שאמרתי שאין מהם אפילו אחת שהוציאוהו בדרך סברא ואי אפשר לסמוך אותה לפסוק אלא על דרך אסמכתא כמו שבארנו ולא מצאנו לעולם שחקרו בהן סברות וכו' אלא לקחום מפי משה כמו צוה אותו הקדוש ברוך הוא וכו', עיי"ש שכבר נתברר לנו שאלו הפירושים כולם מפי משה ויש להם רמזים במקרא או יוציא אותם בדרך מדרכי הסברא כמו שאמרנו. ועל כן כל דבר שאין לו רמז במקרא ואינו נקשר בו ואי אפשר להוציאו בדרך מדרכי הסברא עליו לבדו נאמר הלכה למשה מסיני וכו' ויתבאר לנו אמיתת מה שאמרתי שאין מהם אפילו אחת שהוציאוהו בדרך סברא וכו' ולהלן בדבריו: החלק

קעה

השני שנאמר בהן הלכה למשה מסיני ואין ראיות אליהן (מן המקרא) כמו שזכרנו וזה כמו כן אין חולק עליו. עכ"ל. הרמב"ם מביא כ"ט 30 דוגמאות אשר הכיר בהן כהלממ"ס. אלה הם דברי שר וגדול בתורה וחכמה, הנשר הגדול אשר עינו נתונה מסוף התורה ועד סופה כמעט, המעבד, המלקט והמסדר הגאוני של כל מכמני פזורי תורתנו הקדושה. גדול הרמב"ם מנשוא דברי שבח או הערצה מצידנו, יש להעיר רק כי כל נסיון מחודש לברר את בעיית הלמ"ס – אחת דתו להמשיך מן הטפחות אשר יסד רבנו הגדול. וכשם שהרמב"ם עם כל יראת הכבוד לקודמיו לא נמנע בגלל יראה זו מלברר את האמת, להקשות קושיות פרכות וסתירות שנראו לו, כן נלכה בעקבותיו בדחילא ורחימא נשתדל לברר את האמת עם כוחותינו הדלים והשאיפה לחיפוש האמת יהא לבדה נר לרגלנו, כשם שגדולי הדורות ניסו לברר וללבן את האמת ולעתים ראו להקשות על הרמב"ם קושיות ופרכות.

ראשית כל: „ואני אכלול בכאן רוב הדינין וכו' ואפשר שיהיה הכל" עכ"ל. לא יאומן כי יסופר! „ואפשר שיהיו כולם" ברשימתו מנויות בסך הכל 25 דוגמאות להלמ"ס – פרט למקרים של „באמת אמרו". זהו מספר קטן אשר לעומתו עומד מספר גדול שנשמטו בפניו (ראה רשימה ארוכה בקובץ „ואלו ההלכות" שחיברתי ברלין תרצ"ט) מספר גדול שהרמב"ם השמיט אותם ועם זאת אין להעלות על הדעת שלא ייחשבו כהלמ"ס? יתר על כן: בספרו „יד החזקה" מנויות הרבה הלכות אשר הרמב"ם מכנה אותם במפורש בשם הלמ"ס או בתואר מקובל אצלו כתמורה – ואילו ברשימה הנ"ל לא הוכנסו. וכי נאה או יאה לנו להסתפק בהסבר שניתן מכמה צדדים, שכאילו פירוש המשניות בהיותו „מפעל נעורים" של הרמב"ם לא הגיע לאותה דרגה של שלמות ודייקנות כמו מפעל חייו הגדול „יד החזקה"?

חמורה יותר שוקלת הקושיא, למה קיבל הרמב"ם ברשימתו חמש הלכות, המצויינות בתור „באמת אמרו" שיש להכירם מיד כתקנות חכמים, להרחיק את האדם מן העברה, ושתוקנו רק בזמן התנאים? ומאיך מכבידה עוד יותר הקושיא שמתוך המספר הגדול של הלכות המתוארות בתלמוד „באמת אמרו" קבל הרמב"ם ברשימתו רק חלק מועט? בקונטרס שלי מניתי לא פחות מ-13 שנשמטו ממרן הרמב"ם. גם חידה זו אומרת פתרי.

הערות-פרכות אלה בטלות ומבוטלות בחשיבותן לעומת ההשגות שהושמעו נגד הגדרתו המהותית של הלמ"ס. כפי שראינו לעיל –

קעט

„הלמ"ס אין לה רמז במקרא, אינה נקשרת בו ואי אפשר להוציאה בדרך מדרכי הסברא — ואין חולק עליו" ראש המתנגדים לשיטה זו הלא הוא הרב ואב"ד דק"ק וורמיזא, רבי יאיר חיים בכרך בעל שו"ת חוות יאיר סימן קצ"ב הנ"ל. בהתקפה מרוכזת בודק הוא את כל המקומות החולשה שבהגדרת הרמב"ם ובהסתמכו על חומר רב וגדוש מקבל הוא על עצמו להוכיח שלא מעט מספר הלמ"ס שנפלה בהן המחלוקת בשני התלמודים.

נסיון להעריך במפורט את ראיותיו ונימוקיו של החו"י היה בהחלט חורג ממסגרת קונטרס הזה. תשובת החו"י משתרעת על לא פחות מ-18 עמודות בדפוס דחוס ופורמט רגיל. מה שמכביד על נקיטת עמדה במובן זה: הרבה הלמ"ס המקובלות בתור כאלה אצל המפרשים והפוסקים לא הוכרו מהרמב"ם בתור הלמ"ס. בזה נופלת האפשרות לקחת את ההלמ"ס הנשמטות בספרו בחשבון כראיות סותרות נגדו.

והנה עוד קושי הנגרם ע"י לשונו המיוחדת בה הרמב"ם משתמש אשר עומדים לרשותה, מלבד התואר החד משמעוני „הלכה למשה מפי סיני" עוד תוארי כינוי אחרים כגון הלכה מפי השמועה. הלכה מפי הקבלה. יש והוא משתמש בהם במקום הלכה למשה מסיני. ואילו במיקרים אחרים תוארים אלה מבטאים אצלו רק חשיבות מיוחדת של הלכות הללו. עם זאת אפשר להגיד שבמסקנה הסופית הוכח שבאמת הרבה הל"מ יש אמנם חילוק בהם, הן מבחינת מקורם והן מבחינת היקף חלותם.

אבל בעל החוות יאיר מעמיד אותנו אף הוא בפני חידה נפלאה! מקום נרחב תופש בביקורתו נגד הרמב"ם התנגדותו המיוחדת נגד שיטת הרמב"ם האומרת שאחד מסימניה המובהקים של הל"מ תהא תכונתה שאין בה שיכחה. לעומת זה מביא החוות יאיר מספר ניכר של הל"מ אשר היתה בהן אמנם שיכחה. אך כל היגיעה הזאת צריכה להיחשב במחילת כבוד תורתו כבזבוז חיים של כוחות מתוך סיבה פשוטה: לא במקום המצוטט לעיל היינו הקדמה לפירוש המשניות או בשום מקום אחר בכתביו נמצא בכלל רמז דק. לשיטה זו בדברי הרמב"ם (2) הגם שמקובל עלינו הכלל הגדול: לא ראינו אינו ראייה, אך במקרה דנו יש להחשיב את אי מציאת השיטה הזאת כראיה לזכותנו, מכיוון שהצד שכנגד קובע מקום מסויים למציאתה. יש למצוא כאשם בטעות זאת, את השואל, אשר בעקבות שאלתו

חבורה. התשובה הנ"ל. הוא אשה. אצלנו רואים אנו לראשונה את הטענה, הבלתי מבוססת כפי שנראה להלן, והלא כבר כתב וכו' הרמב"ם בהקדמתו לפיה"מ בטו"ט ודעת, שבהלמ"ס לא שייך בה שכחה בשו"א. את צליל הוודאות הבטוחה אשר בו נאמרו שם הדברים ייתכן והטעה את החו"י עד כדי כך, שקבל את הדברים הללו לנכון מבלי להזדקק לבחון או לבדוק אותם במקום, בדבר אמיתת הטענה הזאת. אלא הרי"ם ז"ל לא יאמין שיש להאמין בלי שום ראיה. ומתוך טעות זאת נשתרבה עוד בעיה אחרת, הנוצרה כאן סתירה כביכול בין שיטתו (המדומה) של הרמב"ם ובין דברי תוספות עירובין דף כ"א ע"ב ד"ה מפני מה, וברוב דברים והגיון משתדל ומצליח המחבר ליישב סתירה זאת. וז"ל:

גופא דעובדא הכי הוי: איתא שם בעירובין וז"ל דרש רבא מאי דכתיב ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה וכו' בני הזהר בדברי סופרים ותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה שמה אמר יש בהן ממש מפני מה לא נכתבו? אמר קרא עשות ספרים הרבה איך קץ וכו' עיי"ש לזה מעירים דברי תוס' שם ד"ה מפני מה: וגם בהלכה למשה מסיני לא נתנו כדי שלא ישתכחו עכ"ל. השואל היכן דברים אלה בתור משפט ראשי ומשפט טפל, כאילו תוספות רוצים להגיד שדברי סופרים, שעליהם מדברת הגמרא לא ניתנו בתור הלמ"ס כדי שלא ישתכחו — יוצא, איפוא, בניגוד גמור לדברי הרמב"ם שהלמ"ס — יש בה שכחה, וכבר הוכיח החו"י לשואל על פניו ששגה פשוט בהבנת דברי התוס' דבריו מהווים משפט אחד בעל הטיבה אחת, בכוח של השאלה: ש, מדוע לא ניתנו (היינו דברי סופרים) בתורה הלמ"ס בכדי לשמרם משכחה? ותשובתה תמצא בצדה בדברי הגמרא במפורש שם. החו"י כדרכו בקודש מביע את השגתו על דברי השואל ותיקן דבריו בצורה זהירה וועדינה ואולי היה מקום להביע תוכחתו אל השואל בצורה תקיפה וחד משמעונית יותר. לפי הבנת דברי השואל בכוננת דברי התוס' יוצא שלגבי הלמ"ס קיימת לא רק אפשרות של שכחה אלא הלמ"ס מתחילת נתינתה עומדת לכך, כביכול. פירוש כזה בדברי התוס' מפליג ומרחיק מההגיון ומיותר כמעט הדבר למחות נגדו.

וזאת ועוד קביעת העובדה שאין למצוא ברמב"ם את ההערה, אין בהם שכחה" משמיטה את הקרקע לכל וויכוח נוסף. כי יש

קפא

לדעת: איך שלא תיפול ההכרעה, „בשאלת השכחה“ ואיך שלא יפרשו את דברי התוספות – אם לראיה בעד או נגד „שיטת השכחה“ – אין להקשות מכאן על הרמב"ם, מחמת אי-נקיטת עמדה מצדו.\*

ג.

המלה אמורה: יותר מ-200 שנה עברו, (3 בטרם יעמוד לרמב"ם מגין אשר אישיותו מהווה סוג מיוחד במינו, ויורשה להתעכב במקצת השעה על סגולותיו המיוחדות: רמב"ל שרהיי שחי ופעל כיוכל שנים בריגה (לטביה) בתור רופא מרפא עסוק וטרוד, רכש את אימונם של חוליו בני טיפולו וכן זכה להכרה מלאה בין חבריו למקצוע בתור רופא בקי ומומחה בחכמת הרפואה להלכה ולמעשה. ועל כולם: היה תלמיד חכם מובהק בעל שעור קומה ותיקף גדול, אשר למדנותו המופלגת בצירוף השכלתו המדעית הביאה לו כבוד והערצה מצד גאוני רוסיה דאז. כהוכחה ליכולתו הגאונית ישמש ספרו משיב נפש (4 אשר חלקו הראשון והוא אשר נוגע כאן למחקרנו מהווה כתב מגן לטובת הרמב"ם נגד השגותיו של החו"י. והיות והספר אינו מצוי כ"כ, מוצדק הדבר, שאביא כאן את דבריו במילואו, ולו רק בכדי לאפשר ביקורת והשוואה של דבריו והערותיו. ואלו דבריו:

„אכן כאשר נרד לעומקו של הענין מה זה הלמ"מ ומה הן מצוות תשבע"פ ובאיזה אופן נמסרו לנו הכל יהיה מתורץ דהנה ביבמות דף צו: איתא כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה וגו' (יהושע י"א), ופריך הגמ' וכי על כל דבר שאמר יהושע היה אומר להם כך אמר לי משה? – ופירש רש"י שהרי אי אפשר שאמר יהושע על כל דבר ודבר כך אמר משה – אלא יהושע יושב ודורש סתם והכל יודעין שתורתו של משה היא. עכ"ל הגמ'. הרי אנו רואים כי יהושע הראשון אשר לימד לנו תורת משה לא הזכיר על כל הלכה שהיא מפי משה ולזה היו כמה הלכות שהיו רק הלמ"מ היינו שאין להם רמז בתורה ונמסרו ליהושע בתורת הלמ"מ. ניהושע לא הזכיר שמו של משה עליו ועל כמה הלכות אמר בפירוש שהם הלמ"מ היינו

[לכשתמצוי לומר, הייתי משער שבלבול הענין נגרם ע"י פליטת קולמוס היינו: בקשר להלמ"ס המובאת במשנה עדויות ח' ז. כתוב הרמב"ם בפירושו למקום: ואין בהם מחלוקת ולא הכחשה. במקום „הכחשה“ קרא השואל את החז"י את המלה שכתה נגרם בזה לכל הוויכוח סרק הות].

קפב

שאינו להם רמז בתורה וכן היו כמה הלכות מתשבע"פ היינו הלכות שיש להן רמז בתורה אשר לא זכר שמו של משה עליהן. ועל כמה הלכות מתורה שבעל-פה היינו הלכות שיש להן רמז בתורה אשר לא זכר שמו של משה עליהן ועל כמה הלכות מתשבע"פ אמר להן שהן מפי משה ולכן אותן ההלכות שמסר להם יהושע והבאים אחריו בפירוש שהם הלמ"מ ואין להם רמז בתורה על אותן הלכות אמרה הגמרא הלמ"מ ואין מחלוקת עליהן ועל אותן ההלכות לא שייך לומר בלשון גמירי לה יען כי קבלו בתורת הלמ"מ ולא בתורת הלכה סתם למשל הלכות של תפילין קבלו בפירוש בתורת הלמ"מ ולא היה בהם שום מחלוקת... ולא אמר עליהן בלשון גמירי לה כי קבלו בפירוש בתורת הלמ"מ ולא בתורת הלכה סתם ועל אותן ההלכות שלא אמר יהושע והבאים אחריו בתורת הלמ"מ רק בתורת הלכה סתם על אותן ההלכות שייך לשון גמירי לה ובאמת מקורן ג"כ ממשה רבינו רק שלא נזכר שמו עליהן. ולכן אמרה גמרא סתם גמירי לה פירוש שקבל איש מפי איש עד משה... ולפי דברינו מתורץ כל הקושיות שהקשיתי לעיל דאנתן ההלכות שאמר לנו יהושע והבאים אחריו שהם הלמ"מ וכך קבלנו איש מפי איש אין בזה שום מחלוקת ורק על אותן ההלכות שקבלנו סתם מיהושע והבאים אחריו ואין אנו יודעים אם הם בתורת הלמ"מ שאין להם רמז בתורה או אולי יש להן רמז בתורה והם ממצות תשבע"פ ובהן נפלה מחלוקת".

ואח"כ מסכם המשיב נפש עוה"פ שיטתו (עמ' כ"ח ע"א ע"ב)

כדלהלן:

„וא"כ לשיטת הרמב"ם כל התורה כולה היא הלכה מסיני ורק החילוק הוא זה דעל פירושי התורה אף שמפי משה לא נאמר עליהן הלמ"מ כיון שיש להן רמז בתורה או שיכולין להוציאן מכח הסברה ועל הלכות שאין להם רמז בתורה נאמרה בפירוש שהם הלמ"מ פירוש שאין להם רמז בתורה ואין להוציאן בדרכי הסברה... אכן יוכל להיות לפעמים שלא אמר יהושע רק הלשון הלכה לבד ולא

בעמ' קפ"ד מסורה עשירית ואילך נשמטו השורות דלהלן:

להזכיר שהיא ממשה מסיני במפורש, תלמידיו ידעו היטיב, שתורה פיר' מסורת מהר סיני (ראה גם דברי הגמרא מסכת יבמות צ"ו ע"ב) העזבו הרוחני הזה של משה רבנו מתחלק לשני חלקים: החלק הראשון והגדול יותר מקיף יחד עם תורה שבכתב את התורה שבעל

קפג

סיים למשה... ולזה שיטת הרמב"ם רק אותן הלכות המה הלמ"מ אותן שקבלנו בפירוש בלשון הלמ"מ ואותן הלכות שקבלנו רק בלשון הלכה סתם נשאר הספק אם המה נמי הלמ"מ ורק שיהושע לפעמים לא אמר רק הלכה בכדי שידעו שאין להם רמז בתורה... או שהלכה זו קבלו מדורות אחריהם".

וזהו תורף דבריו: במובן המקורי העיקרי כל התורה שבע"פ, שנמסרה למשה בידיים נאמנות לשם מסירתה הלאה לכלל ישראל, הלכה למשה מסיני. ברוח זו יובנו דברי ר"ע מס' נדה מ"ה ע"א שכל התורה כולה היא הלמ"ס. הפשיטות הזאת איפשרה ליהושע תלמיד משה להיפטר מהחובה להזכיר בכל הלכה והלכה שאמר אותה, פה, במדה והיא נדרשת במדות שהתנד"ב מהתורה שבלכתב. החלק השני — קטן בהרבה מחלק א' מקיף אותן הלמ"ס שבהן לא נמצא מקור בתושב"כ. בהיות הדברים ככה מצא יהושע לנכון לאשר במיוחד אותן הלכות אשר עברו לא מצא סמך במקרא כמסורות לו ע"י משה רבנו וכנה אותן הלכה למשה מסיני. והיה הנשאר אשר הקיף יסודות משני הסוגים, (היינו עם ובלי שורש במקרא) הרצה אותם בפני תלמידיו בשם הלכות, סתם בלי תוספת מסיני, בהסתמכו על הבנת שומעי לקחו שיוסיפו לעצמם בדעתם את מקור ושורש ההלכות הללו. בתקופה מאוחרת יותר, בתקופת הגמרא — ובעקבותיה הולך הרמב"ם — הכירו רק במספר הקטן של הלמ"ס אותן כינה יהושע במפורש בשם זה בתור הלמ"ס אמיתיות, שעליהן אין מחלוקת, ואילו בנוגע לשאר ההלכות נמסרה ההכרעה לדיוני המשא ומתן להכיר אם אמנם מגיע גם להם התואר הלמ"ס.

אם לסכם את שיטת הרמב"ם במשפטים ספורים, מצטיירת בפנינו בערך תמונה כזאת כפי שמתאר אותה הג' רמ"ל שרהיי צ"ל: (א) כל התורה בעצם מהותה: — הלכה למשה מסיני ויש זכות מלאה לתת לה תואר זה.

(ב) מקום הניחו ליהושע להגדיר את המושג הלמ"ס והוא ייחד לה את המובן הזה, שההלכות המכונות הלמ"ס — אין להן שורש ודרוש במקרא.

(ג) הרבה פרקים מהנמסר לו ע"י משה רבינו כינה אותם הלכות — סתם בלי התוספת למשה מסיני.

(ד) להיות ובקבוצה זאת (המוגדרת באות ג') נמצאו הרבה דוגמאות משני הסוגים (היינו עם ובלי שרש —). נשארה השאלה

קפד



פתוחה לאיזה סוג ליחס הלכה זו או אחרת, מכאן נובעות חילוקי דעות בנקודה זאת שיש למצוא במשנה ובגמרא. חילוקי הדעות נובעים בהתבססו על עקרון כללי זה בוחן ובודק, המשיב נפש. נקודה אחרת נקודה בדיקה יסודית, תוך כדי פיתוח מו"מ בחריפות, בעמקות ובהיקף רב, את השגותינו של החו"י, ומגיע למסקנה, שכל דברי הרמב"ם צודקים ונכונים. אפילו דבריו הסתומים והתומים לדעת כולם — „ואפשר שיהיו כולם" מבאר רמ"ל שרהיג ברוח זו, שהרמב"ם ביקש בזה, תוך כדי ניסוח זהיר, להשאיר מקום לספק אם לא ייתכן, שאפילו בתוך אלו ההלכות שיהושע לא כינה, אותן הלמ"ס אם לא נמצאו, אף ביניהן כאלה שאוי"ן היו להיקרא הלמ"ס, זאת ועוד דבר: גם עבור הלכות של „במה אמרו" המרחפות כאילו באור ללא סמך, שורש או לימוד מהמקרא גם עליהם, חל לפי דעתו התואר הלמ"ס.

העונג הרוחני הצפוי לקורא ולומד את הספר משיב נפש, בל יחפה על חוש בקורת שיש למתחה על עצם רעיונותיו. עצם תקפו וזבורתו טמונים בבקורת הנגדית שלו, העוברת מההגנה להתקפה, ומנסה בפחות או ביותר צדק אבל תמיד בחריפות ובבקיאות עצומה לסתור ולדחות את השגותיו של החו"י נגד דברי הרמב"ם מקוריות במובן הטוב ביותר של המלה — שבה בלתי מוגבל זה יש לתת לרעיון היסודי הזה הרוואה בהלמ"ס פרי יצואה של התפתחות היסטורית. אמנם הביקורת המפוקחת נאלצת לקבוע שהקושיות המתעוררות נגד מהלך הרעיונות האלה והנשארות ללא מענה רבות ועצומות הן, מכדי לתת יכולת להשלים אתן ראשית כל: יהושע מאן דכר שמה? כל המהלך הרעיוני המסובך הזה פותח ומסיים ביהושע כממציא וכאדריכל של הלמ"ס — של השם כמו של המושג — וכך מתוך היחס הזה מסתבר מובנה, האם אפשר להבין שבאף מקום במקורות — כי הגמרא ביבמות דף צ"ז ע"ב אינה אומרת הרבה במובן זה, לא נמצא רמז כל שהוא לתפקיד המכריע שמילא יהושע בפרשה הזאת. ומה גם אצל הרמב"ם אשר להצדקת שיטתו תלוי כמעט הכל בחוכחות מהמקורות לשיטה זאת ועוד: לשם מה כל התכונה הזאת? אם המילים הלמ"ס אינם צריכות למלאות כפי אם תפקיד תיאורי אם הם רק נוסחו בכדי לסמן אותן ההלכות המתאימות להגדרת הרמב"ם, זאת אומרת, שלא נמצא עבורן אף רמז במקרא,

הלא היה אפשר לסמוך על כוח השיפוט והחשיבה של לומדי התורה ולהשאיר להם את הקביעה הזאת מבלי לפגוע בענין, ומה צורך היה בהגדרה נתינת שם שאינו אומר בעצם כלום ושלגילוי סודו היה צורך בחקירה מלומדת בכדי לעמוד או לא לעמוד בסודו? ועוד דבר: כל השיטה שלו בנויה על הרעיון של בירור הנמשך ממש דרך יהושע עד לחכמי התלמוד. אין לנו אפשרות לבאר את שיטת רבי מ. לן, שר"י אשר דוקא במקום הזה מחוסרת בהירות המבוקשת כל כך כי אם ברוח זאת, אם הוא כותב שם: ולזה היו כמה הלכות שהיו רק הלכה למ"ס היינו שאין להם רמז בתורה ונמסרו ליהושע בתורת הלמ"ס, ויהושע לא הזכיר שמו של משה עליהן ועל כמה הלכות אמר בפירוש שהם הלמ"ס, היינו שאין להם רמז בתורה וכן היו כמה הלכות מתורה שבע"פ היינו הלכות שיש להן רמז בתורה, אשר לא זכר שמו של משה עליהם ועל כמה הלכות מתורה שבע"פ אמר להן שהן מפי משה ולכן אותן ההלכות שמסר להן יהושע והבאים אחריו בפירוש שהם הלמ"ס ואין להם רמז בתורה על אותן ההלכות אמרה הגמרא הלמ"ס ואין מחלוקת עליהן וכו'. ע"כ לשונו.

ובכן מצטיירת התמונה דלהלן: משה אמר ליהושע מספר הלכות שעליהן חלה ההגדרה שאין להם רמז בתורה, והן בעלי דרגה הלמ"ס (בירור א') יהושע בכל זאת מתעלם בחלק מהן מליחסם אל משה רבינו ומערבב אותם יחד בתואר הלכות סתם בסוגים אחרים, ואילו בהלכות אחרות מדגיש הוא במיוחד את התיחסותם אל משה (בירור ב') אמנם הגמרא מבצעת בירור קיצוני (בירור ג') בזה שהיא מכירה רק באותם ההלכות אשר יהושע ייחס אותם במפורש אל משה וההולמים להגדרה הזאת בתורה הלמ"ס אמיתיות — יורשה לי להטיל ספק אם יספיק הרצון הכי טוב בכדי להכיר בתהליך הבירור הזה שיטה מתוכננת ולעמוד על כך מדוע יהושע בסימני היכר שווים, מייחס הלכות אחדות אל משה ואילו לגבי אחרות בני סימנים דומים אינו נוהג ככה. רבי מ. ל. שר"י חפץ למצוא את רעיון הבירור הזה בתוך דברי הרמב"ם, ובאופן כזה לפתור את החידה אשר העמידו בפנינו המלים ואפשר שהיו הכל. ואלה דבריו (עמ' 28 עמ' ב) דכוונת הרמב"ם כך, הדינים שהביא/ המה בלי שום ספק שהמה הלמ"מ אחרי שקבלו בפירוש בלשון הלמ"ס אבל יכול להיות עוד הלכות שקיבלנו רק בלשון הלכה סתם גם המה הלמ"ס אבל על אותן ההלכות נשאר הספק ולזה

אמר, "ואפשר שיהיו הכל" כי ההלכות אשר קבלנו סתם בלשון הלכה אינו מפי משה עכ"ל.

לפי זה היתה כוונת הרמב"ם להביע שבכוונה מלאה הוא כינה רק אותן ההלכות שאמיתותן בתור הלמ"ס היתה מאושרת במפורש בתור כאלה, ואילו לגבי כל ההלכות אשר מעמדו בתור הלמ"ס היה מוטל בספק, את אלה לא הכיר ואף לא הוציא אותם במפורש מהכלל.

לפענ"ד לא נוציא משפט חמור מדי אם נגיד שהפירוש הזה אינו הולם לא את המלים ולא את הרוח ובמחילת כבודו הוא נראה כדחוק. ועל כולם: פירוש זה מעלים עין מהעובדה הסותרת שהרמב"ם ביד החזקה שלו מתאר שורה של הלכות ברור ומפורש בתור הלכה למ"ס שלא מצאו מקום ברשימתו הנ"ל בפי"המ"ס. גם את הנסיון להצדיק את השיטה בענין של "במה אמרו", (שם 41 ע"ב) אין להחשיב כמוצלח ביותר. (5). לפי"ד קיים גם לגבי דידם הכלל השלילי: אינן יכולין להוציא דרך סברה וגם אין להם רמז בתורה, בתור הגדרתם. והיה אם התנאי הזה קיים בהם — ראויים הם להיקרא הלמ"ס במלוא ערכה של המלה — ולא, הרי הם רק ייחשבו כמו הלמ"ס — חשובות אך לא זהות.

אבל יש להתפלא מה בצע כי נחלק את קבוצת ה"באמת אמרו" לשני סוגים כנ"ל אם המשיב נפש מוכרח להודות בכל אופן שחלק מהן לפחות אינו נחשב כהלמ"ס אמיתיות. עם כל הערכת יראת הכבוד כלפי גאון וצדיק כמו בעל המשיב נפש נבצר ממנו להגיד שהבעיה של הגדרת מהותה של הלמ"ס קודמה על ידו לקראת פתרונה.

עדות נאמנה על גדלותם של יצירות הרמב"ם מחוזה הביקורת והתגובה החריפה — חיובית אם שלילית שעוררו ספריו וכתביו בין גדולי וצדיקי האומה. דוגמתם של הגדולים הללו תתן לנו את העוז והאומץ ללכת, אנו יתמי בני יתמי, בעקבותיהם ולגשת באימה ברתת ובזיע, תוך כדי הכרת הפרש הגובה העצום אשר קיים בינינו לבין דורות הראשונים הללו, ובהיות כך דרכה של תורה, להקשות קושיות שנראו לפיענ"ד על שיטת הרמב"ם ולנסות להגיע לידי תפיסה אחרת של הענין. כה עשו הקודמים לנו בנסותם למתוח

בקורת על דברי הרמב"ם: להוכיח את אי דיוקה של הגדרת הרמב"ם עי"ז שהרבה מקרים חורגים בהחלט ממסגרת הגדרתו, אינם תואמים לה. אם הרמב"ם הגדיר "הלמ"ס אין בהם מחלוקת" — באיזו דרך הלכו מבקרי שיטתו? למנות שורה של הלמ"ס מוכרות מכו"ע — שאכן נפלה בהן מחלוקת? — אך בזה נכנסו הם לפרטי פרטים, ונעלם מעיניהם במחכ"ת החשיבות הראשונה של התפקיד העיקרי המוטל בראש וראשונה על מותחי הביקורת: חקירה ובדיקה של התוכן הרעיוני העצמי הטמון בהגדרתו וערכה עבור קביעת והבנת מחותה של הלמ"ס. לו הלכו בדרך זו, כי אז יתברר דבר אחד: גם אם יקבלו בתור הנחה נכונה את השיטה, שהלמ"ס אין בה מחלוקת — הרי לא התקברו עי"כ כמעט במאומה לפתרון עצם הבעיה של הבנת עצם המושג של הלמ"ס. כי הגדרה זו היא שלילית לפי טבעה, ודי לה לצמצם אולי את היקף השטח המקיף את גבולות ההלמ"ס. הגדרה זו מדגישה הערה, אגב גם מפוקפקת, שאינה נוגעת כמעט לנקודת המהות, ומוותרת על הנסיון לגלות סימני היכר אחרים אופייניים יותר ועל כולם: היא אינה מסבירה אפילו את קביעת השם הלמ"ס, כי בהתאם להגדרה זו יכולים היו למצוא ולקבוע בהצדקה לא פחות חזקה, שם מובלט מחודד יותר. אף החלק השני של ההגדרה, זה, "שאינו לה שורש במקרא" — אינו מוסיף מאומה לקביעת תחומה של העמדה המשפטית המיוחדת של הלמ"ס. וכי יש להבין ש"החסרון" הזה (אין שורש במקרא), שבצדק אפשר היה לכוונתו אולי ייתרון במקום חסרון, מהווה הסברה או הצדקה שבגלל "החסרון" הזה שיש להן שורש וכו' לא זכו הן לתואר כבוד של הלמ"ס? דוקא הרמב"ם מביא במקום הנ"ל שורה של הלכות שנמסרו לנו, שלא נפלה בהן אי פעם מחלוקת, ושכל "חסרון" היא בזה שיש להן שורש במקרא. בעל ל"חנו מתקבל הרושם שנכנס כאן בפרצה דחוקה, ואם שומעים אנו, דרך משל שמעולם לא היתה מחלוקת או ספק בדבר שאתרוג הרי הוא פרי עץ הדר, אך אין לכוונת הלכה זו בשם הלמ"ס כי יש לה שורש במקרא. ואילו להלכות "עמון ומואב מעשרין מע"ש בשביעית" וכן "החזן רואה היכן התנוקות קוראין" מעניקים להם את ערך תואר של הלמ"ס — מקבלים שכן כאילו עבור זה על שאין להן שורש במקרא. והעולה על קושיות אלו: התכונה (השלילית) שאין להם רמז בתורה אינה אחרי הכל סימן מובהק אפייני להלמ"ס בלבד, כי שותפת היא באייתלות הזאת

קפח

לשטח הגדול והעצום של כל ההלכות (העלה"ז) אינה ניתנת להבין בלי עיון בחלק הראשון על „ההלכות” של (מחקרנו) והוכחנו שבעצם כל ההלכות ניתנו באופן בלתי תלוי בתורה שכתב אד"ק. מתוך ההכרה של המכנה המשותף שבכל ההלכות, לרבות הלמ"ס בנקודה זאת, מצטייר, כפי שנראה להלן, באופן קו הכיוון 'בו' נוכל לחפש ולמצוא את מהותה המיוחדת הספציפית של הלמ"ס.

ההבנת המהות המיוחדת של הלמ"ס –

ממילא עולה המסקנה: אם דרכו והגדרתו של הרמב"ם לא הובילו להכרת עצם מהותה של הלמ"ס הרי יש לתת בכוון אחר. הבה ננסה להתעמק בעצם תואר ושם של הלמ"ס, היינו הלכה למשה מסיני ועל סמך התעמקות בשם הזה להגיע לידי הגדרת המושג – ומתוכה להכרה וביסוס רעיוני של עמדתה המיוחדת של הלמ"ס.

רבואי רבבות הלומדים שהזכירו או הרהרו במלים הלמ"ס – ברור היה להם המכוון הכללי במלים הלמ"ס ויתכן כמעט אף אחד לא שם לב לחקור פעם את עצם המלים „הלכה למשה מסיני” ועד כמה ואיך התאים עצם המהות של המכוון במלים אלה לצורתם ולניסוחם המיוחד. למטרת לימודם ועיונם די היה להם לדעת שההלמ"ס תופשת עמדה מכובדת, מיוחדת בשטח תחום כל ההלכות, ומטרה ראויה לשמה היתה להכיר ולחקור את חשיבותה מבחינת ההלכה. אבל בזה שדרך לימוד המקובל בבימ"ד שלנו שמו עיקר הדגש על הבנת התוכן ואולי לפעמים לא החשיבו במדה מספקת גם את הבנת המלים גרידא, נעלמה לעתים בפניהם הגישה להכרת עניינים חשובים. והלמ"ס תוכיח! (ראה מחקרנו על „המשמע” עמ' 27-8).

מעיני כל אלה שנתנו מעיינם למחקר בעיה זאת, נעלם, שדוקא עצם השם „הלכה למשה מסיני” פותח שער למצוא תשובה לא רק בדרך רמיזה אלא בדרך פשוטה ומפורשת לכל השאלות שמושג הלמ"ס מעורר בנו. אין לנו אלא לתרגם (לפרש – פ. ב.) מלה במלה באופן מילולי: אלה הן הלכות שניתנו למשה מסיני – וכל הבעיה נפתרה!

„למשה” במלים אלו (אל – משה) הפוך בה והפוך בה דכוליה בה, בהן תמצא את המכוון והמטרה של הלמ"ס, מלים אלה

קפט

נותנות את המפתח להבנת עמדתה המיוחדת, וכן להצדקת והיקף עמדה זו. למשה! למותר להדגיש שאין כאן המכוון לתחוקת מצוות פרטית שניתנו ומחייבות אך ורק את משה רבנו. רחבה מצוותך מאד ואין לצמצם חלותה ותוקף חיובה על רשותו של יחיד אחד בלבד ולו יהא המיוחד שבאומה.

וזו פירושה של הדברים: הלכות אלו מכוונות אל משה – בלבשם צורה ובפשטם צורה – אם בתור השלמות או באורים של שטחי הלכה מיוחדים בעלי אופי מסובך במיוחד – אם בתור קיצור או הרחבת מושגים המתבססים על חשבוניות מסויימים – ואם, לבסוף, לשם ביסוס וביצור של דרכי המדרש ע"י מדות שהתנ"ד – הקיצור: מעין תוספת באור (עבור משה – פ. ב.) לתושבע"פ, אשר אף היא בעצם מהותה אינה אלא פירוש מקובל מסיני לתושב"כ.

החשיבות המכרעת שיש ליחס למלה (ז. א. לשם „הלמ"ס" בתור כזה. פ. ב.) מתאשרת ע"י התבוננות בפרט אחד, אשר לא הובן עד כה כראוי ונתפרש אולי במובן המהופך מהנכון. בכל מקום שבקשו להוכיח את המשכיות המסורה הבלתי פוסקת לגבי כלל או הלכה אחת, חז"ל מצאו לה שורה של ביטויים או מליצות קבועות החוזרות ונשנות כגון: שנאמרו לו למשה (6) נתנו למשה (7) שנמסרו למשה (8) שנצטוו משה (9) בנוסח כזה מרומז ברמז דק תפקידו של משה בתור שליח נאמן למסורת ה', הלא פירושו של נוסח כזה שהתורות והחוקים הללו נמסרו לו, ז. א. שהופקדו לידו לשם מסירה הלאה לכלל ישראל, מאת ה'. יתר על כן: המכלול השלם של המצוות הוכנס בתלמוד במאמרו הידוע של רבי שמלאי (מכות כ"ג:) בדברי פתיחה: תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה; אולם כשמדובר על הלמ"ס המיוחדות – בקשר אליהן – לא הוזכר, באופן עקבי, אף אחד הביטויים דלעיל. ויש להבין זאת בהחלט, כי כל עצמם הופנו הלא אל משה לא בתורת שליח נאמן למסירת תורת משה, המקבל לידיו תורת ה', „לאמור" בכדי למסרה לעדת ישראל ללא שינוי וללא קיצור ולטעת את לקחה בלבותיהם. אלא – הלמ"ס – לפי עצם מהותן-תפקידן לשמש מורה-רב ומדריך-דרך עבורו, לפרק ולפתוח בכדי לאפשר לו למלא את יעודו כמורה ומנהיג העם. יתרון האור מן החושך! דוקא בהארה מנוגדת זו מובלטים סימני היכר המובהקים של הלמ"ס. כפי שהוכחנו – ההלכות („סתם") קיומן ומעמדן הוא עצמאי ליד התושב"כ והתושבע"פ, ויעודן לתת הדרכה

והוראה מפורטת לחיי יוס'יום ולרומם אותם — על כל שעה ורגע —  
לדרגת עבודת ה' עילאית. לא כן הלמ"ס! כפי שצוין כבר, מהווה היא  
כאילו מלט וטיח מסייע ומחזק לבנין הנשגב של תושבע"פ. ראייה לכך:  
אין להעלים עין מהערות יסודיות, החושפות שרשי מקורות, כגון: הכי  
א"ל רחמנא למשה (10) או ביתר בהירות: הכי אגמריה רחמנא  
למשה (11) מבלי להזכיר, שהמדובר כאן בנתינת הוראה ולימוד  
מיוחד למשה! ועל הכל עדותו של רש"י מאשרת במקומות רבים  
בצורה חד משמעותית את הקשר הפנימי הזה בין הלמ"ס ובין  
תושבע"פ. יצוינו המקומות האפייניים: התורה שנמסרה למשה ע"פ  
דהיינו הלמ"ס (12) או ואפילו בתושבע"פ מהלמ"ס אין לו (13) או  
הלמ"ס לאו דוקא שאין זה מה"ת (14) או בצורה בהירה מכרעת:  
הלמ"ס בתושבע"פ (15) (הרכבה רעיונית, שלפליאה עצומה ייחשב  
שכל המפרשים עברו על זה לסדר היום מבלי להתעכב) וכל אפשר  
להמחיש את תהליך של שיקוע הלמ"ס בתוך בנין התושבע"פ בצורה  
פלסטית ובלטת יותר? וכי נשאר עוד מקום לספקות על תלותם  
וקישורם ההדדי?

מורי וציוני דרך עבור משה — זה המובן ומושג התוכן  
של הלמ"ס. עת אשר ימצאו בתושב"כ חידושים חריגים — מבחינה  
ענינית או פורמלית — סיפורים, הוראות או דינים שיצרו תנאים  
שאינן להם שחר בשאר חלקי תושבע"פ — במקרים כגון אלה מגישה  
הלמ"ס ההוראה וההבהרה המבוקשת שאיפשרה או הקלה למשה  
את החדירה הסופית להבנת התושבע"פ.

וכי תאמר: איך להעלות על הדעת, שמשה רבנו נתקשה  
בהבנת דבר ה' ? וענית ואמרת: „תדבר“: ג' דברים היו קשין לו  
למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו ואלו הן מנורה וראש חודש  
ושרצים וכו' עיי"ש וכי גם עתה מחוייבים אנו לחשוש מלהביע את  
ההנחה שמשה רבינו העניו מכל אדם הודיע את חסרון ידיעתו.  
בהבנת חלקי תורה מסויימים וחיפש הוראה והדרכה מיוחדת עבורו?  
כשם שנתקשה משה בהבנת המנורה כן יורשה להניח שנתקשה בהבנת  
דברים עמוקים ונעלמים בתושבע"פ, וביקש פתרון מלפניו יתברך.  
יאירו עינינו דברי התוספות כאן, ד"ה ג' דברים באה"ד וז"ל ולפי  
גרסת השימ"ק שם סי' כ"ד וז"ל: ויש לתמוה דלא חשיב מחצית

קצא

השקל, דכתיב זה יתנו וי"ל דלא שייך התם נתקשה אלא משום דלא הוי ידע וכו' רק בהא דדבר מועט יכפר על עון העגל עיי"ש. ברוח ובכיוון זה נסביר את מהות הלמ"ס שלא היתה כאן אייבהנה מצד משה בשל תפיסת דברים טכניים מעשיים, אלא בעיות של השקפה כללית והבנה פנימית שבהן נתקל משה בקשיים. ספקות וחוסר בהירות שנולדו איזה מעמד חוקי מיוחד במסגרת ההלכה תופשות ההלכות למשה מסיני? בשאלה הזאת נגענו כבר לפעמים בפרקים הקודמים; האם נוכל להסביר ולנמק לגמרי מעמד מיוחד כזה מתוך תפיסתנו ומתוך הסברת מהותן?

כשנראה להשיב על שאלה זו, תלוי הכל בשאלה המוקדמת, האם אנו חושבים את ההלכות למשה מסיני לפי דרגתן כדברי תורה או כדברי סופרים פירוש: יציקת דפוס הנוסח – ע"י הסופרים כמובן; בזה אין אנו מטילים ספק בדבר, האם ההלכות הנן מן מכלול הגילוי הנגלה לנו בסיני, כי בעצם הוספת הכינוי „מסיני“ מוציאה כבר ספק כזה מלכתחילה, כי הכינוי הזה מעמיד אותן בלי שום ספק בצד התורה שבכתב ובצד התורה שבעל פה כשוות-ערך. אבל משמעות דירוגן בדרגת „דברי תורה“ מצביעה בכל זאת על יתרה שהיא יותר מהרמת יוקרתן כפי שנוכיח בחקירה הבאה, אלא דבר זה יהיה מבחינת ההלכה בהרבה מובנים בת חשיבות מכרעת.

לכאורה ניתנת התשובה במובן מאליו מתוך העובדה שהתלמוד מכנה את ההלכות למשה מסיני פעמים רבות כדאורייתא; למשל את ענין הוסתות (נדה טו:) שתי המחיצות (ערובין צה.), המעלות (יומא מד:), הקשר העליון (מנחות לט.) והלכות רבות אחרות. אבל הוכחה זאת אינה החלטית כי בכינוי „דאורייתא“ לא משתמשים בגמרא בקביעות מוחלטת במשמעותו העיקרית אלא בכינוי זה משתמשים תכופות, לשם רמז על חשיבותה המיוחדת של הלכה מסוימת ובכינוי כזה מובאים אפילו דברי קבלה (כלומר מן ספרי הנביאים), למשל „ציון קברות“ (מועד קטן ה.). אולם נוכל להביא מאידך אפילו ראיות העמדת זה מול זה בצורה מנוגדת דברי תורה והלכות למשה מסיני, למשל כשמדובר על שיעורים (סוכה ו). במיוחד בולט הניגוד הזה עד כדי שלילה ברורה של שיווי הערך בין שניהם (הלמ"ס – ד"ת) במשנה ערלה ג, ט. במשנה זאת כתוב: „החדש אסור מן התורה בכל מקום, והערלה (במה שהיא נוהגת בחוץ לארץ) הלכה והכלאים מדברי סופרים“. הדירוג החולק ויורד, פה בהערכת

קצב



שלושת המצוות והמסקנה ההלכתית המוסקת מזה נראה כאן לעין, ורוצה להוריד בכוונה את שווי הדרגה בין מצוות הערלה, שהיא הלכה למשה מסיני, ובין מצוות העומר, שהיא בדרגת דברי תורה.

מלבד הענין העיוני להלכה שבדבר, יש כפי שרמזנו כבר, לבירור השאלה הזאת גם חשיבות בולטת בשביל הנוהג הייסודי למעשה, ובירור הבעיה הזאת מכוון וקובע את ההכרעה בשתי בעיות חשובות בוויכוח ההלכתי: ראשית כל עומדת כאן לדיון השאלה הנתונה במחלוקת, האם יש להכריע ספק בהלכה למשה מסיני לקולא או לחומרא? אנו יכולים להניח כידוע לכל את הכלל, שכל ההלכות המוטלות בספק המבוססות על דברי תורה יש לפסוק לחומרא, ואלה אשר דינן רק מדברנין יש להכריע בספיקן לקולא, ואיך יש לנהוג בהלכות למשה מסיני? היעות בענין זה הן מחולקות. במיוחד לא קל להגדיר את דעת הרמב"ם בשאלה זו. הדומשמועות המסוכנת של הכרעה לכאן ולכאן בענין שיטת הרמב"ם בענין "דברי סופרים" הידועה, דומשמועות אשר גרמה למבוכה כה רבה בשטח ההלכה, מעכבת גם בנקודה זו את ההבנה הברורה של דעתו. אנו מביאים כאן את דבריו במקור מתשובתינו (פאר הדור סי' קמ"ד), אשר ישמשו לנו כפתיחת הבירור שלנו, ובגלל חשיבותם בעניננו אנו מביאים אותם במלואם. הרמב"ם כותב שם: יש לי חבור ערבי בענין מנין המצות, ובאותן פרקים ביארתי שאין כל דבר שלמדים אותו בהיקש או בק"ו או במדה מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן הוא דין תורה עד שיאמרו חכמים בפירוש שהוא מן התורה והבאתי על זה ראיות ושם ביארתי שהוא מדברי סופרים ואפילו בדבר שהוא הלכה למשה מסיני מדברי סופרים קרינו ליה ואין שם מן התורה אלא דבר שהוא מפורש בתורה כגון שעטני וכלאים ושבת ועריות או דבר שאמרו חכמים שהוא מן התורה והן כמו שלשה ארבעה דברים בלבד וגו' עכ"ל.

אנו צריכים לחבליט ולהדגיש באמור לעיל את המלים "דין תורה", ומה יוצא בהכרח, שלפי דעתו של הרמב"ם אין ליחס לדברי סופרים, וגם לא להלכות למשה מסיני, שהוא חושב אותן בפירוש לכלל דברי הסופרים, — וזה נוגע לבירור שלנו, — בהחלט אין ליחס להן באופן כולל את הזכויות המלאות של דין תורה. אבל אם באנו

לפי האמור לעיל, למסקנה זו, כי אז זה אינו מותאם שוב, למה שהרמב"ם כותב במקום אחר בפירושו למשנה כלים (יז, יב) (יותר בקיצור במקואות ו, ז): „וראיתי לזכור לך בכאן שרש גדול התועלת והוא אמרם בתוספתא מקואות כזית מן המת וכעדשה מן השרץ ספק יש בהם כשיעור ספק אין בהם, ספקו טמא שכל דבר שעינקו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים ספקו טמא; ושמוך זה השרש שבו תדע כאשר יפול לך ספק באיזה שיעור שיהיה אם תיקח בו לקולא או לחומרא ולא יטעך אמרו „שיעורו מדברי סופרים“ עם השרש אשר בידינו שכל השיעורים הלכה למשה מסיני לפי שכל מה שלא התבאר בלשון התורה יקרא מדברי סופרים ואעפ"י שהדברים הן הלכה למשה מסיני לפי שמאמר מדברי סופרים יכלול שיהיה הדבר דעת סופרים כמו הפירושים וההלכות המקובלות מן משה מסיני או תקון סופרים כמו התקנות והגזרות ושמוך כלל זה“ ע"כ.

נראה בעליל, שהוענק כאן להלכה אחת מן ההלכות למשה מסיני המעמד המיוחד המלא של דברי תורה ש, ספק דאורייתא לחומרא“ וזה נעשה בהדגשה בולטת. כידוע העלתה הנחתו של הרמב"ם בענין דברי סופרים התנגדות בהיקף הגדול ביותר; ואילו נו"כ של הרמב"ם נתנו להם פירוש באופן זה, שהרמב"ם רצה רק לברר וללבן בזה את המספר המסורתי של תרי"ג המצות, ולמנוע צירוף — של דברי הסופרים בשורותיהן. ואולם דברי הרמב"ם המובאים לעיל „שאין הוא דין תורה“ גורמים לנסיון פירוש זה בכל זאת קשיים רבים. אבל גם איך שנתרץ את הקושיא הזאת (וכאן „לא נוכל מסבות די מובנות, להמשיך בביורו הבעיה הזאת עד גמירה“). הסתירה שהצבענו עליה לעיל בתוך דבריו הוא, נותנת להכיר מוצא בכיוון, שלפי דעתו אותן הלמ"ס, ורק אלה, יכולות להיחשב כדין תורה, ורק לגבי דידם יש לפסוק ספקא (דאורייתא) לחומרא, שעינקו מן התורה, היינו שיש להן שורש במקרא. ולכן באותה השאלה המעסיקה אותנו יש להבדיל לפי דעתו בין שני סוגים שונים של הלמ"ס, ורק לחלק קטן מתוכם, מגיע הדרגה של ספקא לחומרא.

בכל חומר החריפות פונה הרמב"ן בבקרתו לספר המצוות (השגות הרמב"ן ע"ס המצוות לרמב"ם ח"א. דף ט"ו) את דבריו נגד בנין שיטתו זו בהשגה נרחבת המסתיימת בשיאה ע"י מלים אלה:

קצד

וכן מצינו שהם (חכמי התלמוד) מחמירים בכל דבר שהוא מצוה מן הקב"ה אפילו על פה והלכה כדברים שהן הלכה למשה מסיני להחמיר בהן כשל תורה כמו שאמרו בפרק א' של קידושין: 'ערלה בחו"ל הלכה למשה מסיני. והקשו והתניא ספק ערלה בארץ אסור ובסוריה מותר כלומר שאם היה הל"מ היה ספקה אסור.

נקיטת עמדה ברורה זאת ברוח של הכרה בלתי מוגבלת את הלמ"ס בתור דברי תורה עם התוצאה בעקבותיה שספקה להחמיר, אליה מצטרפים כמעט ללא יוצא מן הכלל כל גדולי ראשונים ואחרונים (16); מובן מאליו שמסירת תוכן דבריהם היה חורג ממסגרת עבודתנו זו. תצורף כאן רק נקיטת עמדה החשובה במיוחד בגלל גדלות האישיות והיינו של הפרי מגדים (בפתיחה להלכות שחיטה שרש א') התואמת את הכיוון שהרמב"ם קבע אותו. הפרי מגדים כותב: והנה אף שאין לך בפירוש אלא דרסה והשאר הל"מ, מ"מ בכלהו. דין תורה יש להן וספקו כודאי ואף למ"ש המנחת יעקב בכללי הס"ס מחוד' ט"ו. די"א הל"מ הולכין בספקן להקל וכן דעת הטור בסו"רצ"מ... מ"מ זהו בהל"מ שלא בא לפרש איזה פסוק בתורה וגו'. בהכרעה שתנתן לשאלה הזאת תלויה עוד הכרעה, והיינו שאלת העונשין במקרה של עבירה על הל"מ, אם עונשין על הל"מ? האם יש להחשיב עבירות כגון אלה כבדאורייתא או כבדרבנן ולהעניש בהתאם לכך? אף כאן הדיעות מחולקות.

עבור רש"י (פסחים מ"ד ד"ה וכזית): מי הוי מדאורייתא הל"מ כשאר שיעורין דקאמרת ולוקה עכ"ל הדבר נחשב כמובן מאיליו שעבירות על הל"מ שבמקרה הנכון לוקין עליה. לא כן הר"ן (רבנו נסים) שבת ל"ד הקובע במלים פשוטות את העקרון שאין עונשין מהל"מ. בניגוד לשניהם הרמב"ן (בהשגות הנ"ל דף כד עמ' א'), הפוסק בענין „הגונב את הקסוה מיתתו בידו קנאין הל"מ היא" (17).

ההנמקות לחלוקי דעות אלה המופלגים ומרחיקי לכת, עד כמה שבכלל ניתנו הנמקות, אינן מגיעות ליותר מאשר להדגשת העמדה הדוגמטית של הנקודה הזאת; הניגש מתוך שיקול בלתי משוחד לבעיה, יצטרך להודות שהסברה בהגיון העקבי נוסים יותר לאותו הצד המתנגד להמעטת הדמות של הל"מ. כי, כאשר הל"מ אף היא תורה מן השמים, ועל זה אין חולק, בדיוק כמו כל ההתורה

קצה

כולה, הרי אין להבין למה לתת לה עמדה חוקית אחרת (חלשה יותר, פ. ב.) כל עוד לא הפקנו נימוק להורדת דרגה זאת של הל"מ מתוך עצם מהותה.

יורשה לי על כן להצביע על יתרון של הגדרתי שהיא יכולה להשלים את ההנמקה הזאת שהיתה חסרה ושחסרונה היה מורגש. — כפי שצוין יש לראות בהל"מ ביטוי של התגלות מיוחדת מכוונת אל משה במיוחד, המיועדת להסביר לו סודות כאלה במחשבות הבורא שלא היו מסתברות לו מתוך מכלול שאר חוקי התורה. ואם גם המשל הזה אינו דומה בכל הפרטים, בכל זאת יש להמשיל את הל"מ למעין פרשנות מוסמכת המקובלת להצעת חוק בתחוקה המודרנית על ידי מסירת דו"ח נ"מקני המחוקק (עמ' 44 בסוף העמוד, במקור לא ניתן לתרגום).

ועוד יסוד נלמד לדעת שהל"מ תופסת עמדה מיוחדת והיינו בענין אין למדים מן ההלכה (18) זאת אומרת, אין לנו רשות לדרוש הל"מ במדות המקובלות שהתורה נדרשת בהן, בכדי להוציא בעזרתן תוצאות מעשיות כפי שזה כן מקובל בשאר חלקי התורה שבכתב. אם הגבלה זו כחה יפה לגבי כל המדות, נתון במחלוקת (19). בטוחים אנו לגבי הקל וחומר, כפי שיוצא ללא ספק בניירנו א', שבת קלב א', פסחים פא א' וב'. אף עמדה יומה"כ זו (היינו שאינה נדרשת בייג מדות —) יש לזקוף בצדק כמשען וראיה לשיטתנו. כי לפיה מתחילה הל"מ דוקא שם במגמתה לפרש ולהבהיר במקום שנתקלים בעניינים מיוחדים אשר מבחינה זו או אחרת לא ניתנו להיכלל במסגרת המקובלת של חוקים ומשפטים. דיני הל"מ טבועים עליהם קווים של קירבה רוחנית במושג הידוע בהלכה בשם "חידוש", שאף הוא חורג מהמסגרת המקובלת; ומה שכחו יפה לגבי דידם: "אין לך בו אלא חידושו", הרי תוקפו חל גם לגבי הל"מ שאין לשלף אותה בשאר הלכות על ידי פרשנות הי"ג מדות המיועדות לשאן המצוות.

בסוף נצביע כאן עוד על זכות בכורה שהוענקה להל"מ לקבלה (20). התוקף החוקי הזה הבלתי מוגבל העולה עוד על התורה שבכתב מסתבר רק, אם רואים בהל"מ מעין מתן תורה פנימי בין השכינה למשה, המסתתר לפני עצם מהותו לפני עיני כל שאר יכוד אשה (21).

לבסוף עלינו לדון במשא ומתן נגד השגה בעלת משקל רב. שאפשר לכוון על שיטתנו בדבר מהות הל"מ. נקודת המוצא ישמש מאמרו של ר' עקיבא (נדה מה א): כשם שכל התורה הלכה למשה מסיני, כך (פסק דין זה) הל"מ.

לכאורה מכניס כאן ר' עקיבא לנוסחה של הל"מ מובן אשר לפיו יוצא שאין להל"מ כל עמדה מיוחדת, ומרשה להחשיב ואף לקרוא בשם הל"מ כל מצוות דאורייתא שבתורה שבכתב ובתורה שבע"פ. אמנם, אם כה נבין דבריו, הרי כל ההשוואה הזאת נראה מיותרת והדימוי לכל התורה כולה ייחשב כמשל לתפארת המליצה גרידא. ובכן, מה היתה כאן הנקודה? הדבר מסתבר מתוך המעשה שהיה: תלמידי ר' עקיבא התייחסו באופן ברור בספקנות לפסק דין שרבו חרץ במקרה בלתי רגיל אחד. אז השעה היתה צריכה לכך ותועלת הענין היתה דורשת, אם ר' עקיבא היה מפזר את חששותיהם במלים הקצרות והנמרצות: "פסק דין שלי מסתמך על הל"מ".

ר' עקיבא היה רחוק מלהיות נאה דורש גרידא, שניתן להיפתות לערפל ענין ברור ושקול ע"י ריבוי דברים. אם כן, איפוא, לשם מה ההפלה הזאת למרחקי אין תכלית של כל התורה כולה, לשם מה המשל הזה שלא קידם במאומה את הבנת הענין?

ואולם כל הענין מקבל מיד פנים חדשות, אם מסתכלים עליו מנקודת מבט הגדרתי של הל"מ. מתוך ההתנגדות החרישית של תלמידיו רואה ר' עקיבא היודע ומכיר היטב נפש תלמידיו שהם אינם משלימים עם פסק דינו, יען כי נראה לעיניהם כבלתי מתאים לזיוע ומקובל אצלם משאר חלקי התורה. ר' עקיבא אינו חולק על הרושם שהם קיבלו, אלא נלחם נגד רתיעתם בפני חריגים בהלכה, תוך כדי הצבעה לעובדה שהסמכות החוקית (או הכח המחייב) של הל"מ מתבסס על אותו היסוד. וכשם שכל מכלול המצוות שבתורה נשען על האמונה הבלתי מעורערת של מתן תורה למשה מסיני כן דווקא בעובדה שהיא (ההל"מ) חורגת ממשגרת שאר המצוות טמונה זכות קיומה בתור תחום מיוחד של הלכה, וזו היא מחותה ההכרחית להתקיים ליד הבנין המושלם של תשב"כ ותשבע"פ.<sup>(\*)</sup>

(\*) אמנם המהר"ם שם מבאר בראיות חזקות שלא ר"ע אמר זאת. כ"א התלמוד ומחקר את הגירסה עיי' שם.

עולה בזכרונו אמרת הירושלמי (פאה ב, ו) שהבאנו בחלק א' (שטרס תורגס. פ. ב.) אר"ז בשם ר"י: „אם באה הלכה תחת ידך ואין אתה יודע מה טיבה, אל תפליגנה לדבר אחר, שהרי כמה הלכות נאמרו למשה מסיני, וכולן משוקעות במשנה". אל תפליגו לדבר אחר! אותה הסכנה היתה מרחפת פה ביתר עוז, מפני שהחריגה של ההל"מ היתה מסוגלת ביותר לעורר התנגדות; מכאן מובן הרצון של ר' עקיבא, לרומם את המקרה הנדיר מתוך בדידותו ולהצביע על השתלבותו בבעיה הכללית של הסתמכותנו על התשבע"פ בכלל. חוסר הבטיחות בבעיה זאת שנשקפה לו מתוך התנהגות תלמידיו צריכה היתה להיות מוצאת מלבם ע"י הסבר והדרכה אשר חדרו בקו ישר אל הנקודה המרכזית של הבעיה. התראתו להיות זהיר בבקורת על הל"מ בודדת התרוממה בזה להצהרת אמונים כללית ונאמנות המסורת כבסיס לתורה כולה!

מצפה אני להשגה אחת: בשטה שלי כופים כאלו באונס מובן מהופך לנוסחה הל"מ. רגילים להבינה הלכה שנתקבלה לידנו מאת משה מסיני ואילו הביאור שלי גורס הלכה מסיני עבור משה... אין ספק, שיש הרבה מן הנכון בהערה זאת; אבל יש באמת לכוונת את השימוש החדש באמת כאונס וכפיה? וכי יכולים ומחויבים אנו להכחיש גמישות ידועה לנוסחה הזאת שבמקרה הנכון אפשר להרחיב אותה בצדק לתשבע"פ כולה? כל החוקרים פחות או יותר העלימו באופן עקבי עיניהם מהעובדה שבנוסחה הל"מ הושמטו באופן עקבי ביטויי החיבור „שנאמרו", „שניתנו", „שנמסרו" שלהם היינו רגילים בנוסחאות דומות (ר' לעיל). וההעדר הזה הרי בא ללמד דווקא על ייעודה המיוחד של הל"מ ומצמצם את שימושה בשביל אלה ההלכות שנאמרו במיוחד עבור משה מסיני, כפי שהוכחנו לעיל. נזכור רק את דברי הרמב"ם המובאות לעיל: „ואחר שכל התשבע"פ נאמרו למשה, מה טיבם של הלכות אחדות שנאמר עליהם הל"מ" וכי לא בא כאן לידי ביטוי ההכרה שבמקום שאין סיבות מיוחדות, אין הצדקה להעניק לתחום מוגבל של הלכות אחדות את התואר הלמ"ס! מקום הניחו לזמן מאוחר יותר לגלות את הסיבות המיוחדות ולהסיק מהן מסקנות ידועות; רק באותו הזמן המאוחר עברו לידי כך לשנות את הביטוי הכללי לתוך נוסחה קבועת לסווג לתוך תחום חלותה רק אותן ההלכות, היוצאות ידי חובת הנוסחה הזאת (= הלמ"ס). מאלף ביותר לעקוב אחר זה עד

קצח

כמה משתמש אפילו הרמב"ן, שהיו לו רביסיבות, עקב השגותיו על הרמב"ם, להתעמק בבעיה זאת, בצורה שוטפת במלים הלמ"ס. כדאי לציין רק כמה דוגמאות מתוך פירושו לחומש: והשאר הידיעה מבריאת העולם ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני (בראשית א, א). או שיהיה יום ראשון הלמ"מ נלמד מן האנינות. (ויקרא י, ו). ועוד לרבותינו מדרשים. וכולם הל"מ (ויקרא י"א ל"ו) ועוד הרבה מקומות. והנה רבי אברהם דנציג, מהדור הקודם לימינו, מכנה גזרה שזה בעיני מצות תרועה בר"ה בספרו חיי אדם (ק"מ, א') בקיצור נמרץ הלמ"ס! לא הקלו במיוחד על ההלמ"ס להתיחד ולהסתגר על תפקידה המיוחד לה. — וראה עוד ב"ר פ' ע"ב. הוא משיב להם הל"מ.

מן הראוי להעיר עוד מבט על המשנה פאה, ב' ו' וכן ידיים ד', ג'. שם במס' פאה איתא שנחום הבלר השיב על שאלה אחת בהאי לישנא: מקובל אני מר' מאי שא שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים שקבלו הל"מ וכו'. הדעות מחולקות אם המכוון הוא בהל"מ במובן המדויק של המלה או אולי נבחרו מלים אלו בכדי לחזק את אמיתת הפסיקה המסורה בדיו הנידון. את"ל הלמ"ס ממש היש לנו להוכיח ממשנה זו, כפי שבאמת נעשה זאת, שפירושן של המלים הלמ"ס יבינו יותר מאשר, תורה שבע"פ? בדיוק ההיפך נראה נכון! כי בשני המקרים הנידונים המדובר הוא בבירור ספקות בדיו, אשר — הסימן המובהק של אמיתת — אין להם רמז או שורש במקרא, ובכך דין שאינו יכול להכנס לתוך האפיק של נהל המסורה הכללית של תושבע"פ, אלא שיוקף את תוקף חיובו מתוך מסורת נפרדת מיוחדת. ואם בכל זמן בחרו לדגים אלה את התואר המיוחד של הלמ"ס הרי זה נמצא מלמד על הדרגה המיוחדת החשובה, המיוחדת להלמ"ס, הקובעת כאן טור — מסורת עצמאית מיוחדת לעצמה. (22)

קרקע בתולה כינתי בהקדמה (23) את ההכרה, שביססתי במחקרי זה, על קיום עצמאי של ההלכה על יזי התושב"כ ותושבע"פ וכך תפישתי את מהותה וטיבה של הלמ"ס. ואולי לא כל כך בלי הצדקה. כי מגמתה היתה לסלול מסילות במקצוע אחד של תוה"ק, אשר פרט ליוצא מהכלל היחיד, הרמב"ם, לא עובד ולא טופח ע"י המחקר התורני, ולסלול מסילות, הפוסחות ללא התחשבות על מושגים שגורים שהתקנו בלב האדם ונשתרשו שם לרצון. בזה טמונה

קצט

גבורתם — ואף חולשתם; כי מטבע הדברים תתעורר בגלל זה בקורת והתנגדות אליה, אך להם ייאמר: ברוכים הבאים! כלל גדול השורר בחכמה קובע: אותה השיטה המסוגלת לפרק מרבית הקשויות ובצורה הסבירה ביותר — אותה השיטה תיחשב כאמת מדעית עד כי תתחדש שיטה העושה את מלאכת הראשונה בצורה מושלמת יותר ברוח זו, ורק בה מגישה עבודה זו את עצמה לקורא. ויהי נועם ה' עלינו וכו'.

**זה סיכומה:**

(א) במעמד הר סיני קבלנו — נוסף לתושב"כ ותושבע"פ את ההלכות, ובתוכן הלמ"ס תופסות תחום מסויים.

(ב) לפי עצם מהותה, ואם לא שמים לב במיוחד לפרש את נוסחת הדברים אפשר לכתות את כל התורה כולה: הלמ"ס.

(ג) מתוך הבאור הגמיש והמורחב הזה צמחה האפשרות אפילו עד ימינו אנו, להעניק את התואר הלמ"ס עבור מצוות וכללים בכדי להדגיש את חשיבותן או את זמן נתינתו הקדום ביותר.

(ד) המובן המיוחד של הנוסחה הלמ"ס כולל רק הלכות שנמסרו בסיני בגלל סיבות מיוחדות בתור פירוש נוסף עבור משה.

(ה) ביטויים נוספים, כגון „שנאמרו“ באים ללמדנו שהלכה

זו אינה הלמ"ס מקורית ראשונית במובן של פסקה ג. כי ההלכות המוצגות בפנינו בנוסח זה — הן מסורת ראשונית — ז. א. הן מהוות השלמה הכרחית לתושב"כ, בתור פרשנות מקובלת מסיני. הלמ"ס אמיתית, בניגוד לכך, היא מסורת שניית. ז. א. פירוש נוסף לתושבע"פ עבור מקרים מסויימים (חריגים ומסובכים עפ"י רוב פ. ב.) המצריכות פירוש או הסבר מקובל נוסף. הלמ"ס נותנת ביטוי לעובדה זאת ע"י הבלטת ההתייחסות אל משה רבנו.

(ו) מתוך אופיה המיוחד הזה נובע שלא נמצא עבורה כל רמז או שורש במקרא וכה חופפת הכרה זו את קביעתו של הרמב"ם אך מתוך זווית ראייה אחרת לגמרי.

(ז) בתור הלמ"ס ראשוניות יש להכיר את אלה: (1) המכונות במשנה או בגמרא בפירוש בתואר זה. (2) מבחר מאלה המכונות הלכה, הילכתא גמירי לה וגמירי — ולגבי דידן יש לעמוד בכל מקרה ומקרה על טיבם ואפיים.





19) זוהי שיטת רש"י כפי שיוצא מדבריו ולא נתנה תושבע"פ לדרש צ"ג מדות (שבת קלב א') ויחול במפורש מכות יא א' דבור המחיל להלכותיהן וכן סוכה יח א' דבור המחיל הכי במירי להו; בעד זה מדברת אף הגמרא זבחים צג ב' ומהלכתא לא גמדינן, והמדובר הוא בהיקש. גמרא זו נוסקה בהלכה, אם גם בהנמקה אחרת. בקיצור כללים מ"ג מדות. ד' גם הגהות בן אריה. (אנת ד') וכן בכורות טז א' ואב"א לאקושי ודאה שם חדושי הרש"ש. את השגות הצ"ח בפסחים סא ב' יש להשיב בזה שהג"ש, ועל זה המדובר שם בתור מסורה מסיני, יכולה לתפוס עמדה מיוחדת.

20) גיטין יד א' כהלכתא בלא טעמא, ודאה רש"י שם כאלו קבלה משה הלכה מסיני שאין צדין לתת בה טעם, ור' ג' מ"ה ב"ב קמ"א: כהל"מ שלא נתנו טעם ברבה למת, וכן ירוש' מגלה ס"א משנה ה: את הלכה למה לא יקרא, וכן כ' רש"י ב"ב י"ב ב' דבור המחיל ולא טעם קאמר.

21) כתוצאה אחרונה של עמדתה המיוחדת יש להבין את שיטת רש"י (סוכה לא א' ד"ה לא מקשינן) שההיקש כמו שאר המדות (פרט לק"ו) לא ניתנו לדרוש לכל אחד אלא נמסרו מסיני. ודוקא רש"י מקור לדיעה (מסחים כ"ד א') שה"ג מדות נחשבות הלי"מ. — דאה אמנם תוספות ד"ה זר' יהודה.

22) והוא הדין במדה עוד יותר בולטת במשנה עדרות ח' ד'.

23) חלק זה לא תורגם כאן פ. ב.



הערה: חיבור זה הושלם ע"י כב' מרן אבא זצ"ל בשנת תרצ"ט בבדלין, י"א. הוא מהווה סוף לשורה ארוכה של חיבורים קודמים לו, על יחס הפשט לדרש, גילוי קיום מושג ביניים המשמע (מ' דאשונה חזקה), מושג הפשט אצל רש"י ועוד שהופיעו בתור מאמרים בודדים. בשנתן החברה היהודית לספרות תורנית" בפסד"מ וכן בתור חוכרות על המשמע, בדלין, תרפ"ח, התרגום כאן אינו מילולי מדויק אלא הושמטו גם גוספו קטעים לפי צורך הלשון ההכונה, לפי רוח התוכן, ויהא רעווא דליחאמר מילתא דמתקבל בכיהמ"ד.

פנחס בן לא"א מ"ר הג"ר חיים זצ"ל ביכרפלד